

англ. /сост., ред. и вступ. ст. Б.Ю.Городецкого. – М.: Прогресс, 1989. – 432 с. ИБ № 16187.

4. Моррис Ч.У. Основания теории знаков //Семиотика. – М.: Радуга, 1983. – 638 с. ИБ № 614.

5. Якубинский Л.П. Избранные работы. Язык и его функционирование. – М.: Наука, 1987.

6. Арутюнова Н.Д., Падучева Е.В. Истоки, проблемы и категории прагматики //Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16. Лингвистическая прагматика. Сборник: Пер. с разн. яз. /Сост и вступ. ст. Н.Д.Арутюновой и Е.В.Падучевой. Общ. ред. Е.В.Падучевой. – М.: Прогресс, 1985. – 500 с. ИБ № 13288.

УДК 378.22.015.311 : 159.9

С.П. Яланська

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСОБИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Анотація

Система сучасної вітчизняної освіти обумовлює потребу в творчих, компетентних учителях, що здатні створювати освітнє середовище для інноваційного навчання та розвитку творчості учнів. Виникає необхідність розвитку в майбутнього вчителя творчої компетентності як важливої умови його успішної професійної діяльності. Проблема розвитку творчої особистості є ключовою в нормативних документах у галузі розвитку національної вищої освіти, зокрема, Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті, та ін. Саме тому розкриття психологічного змісту, структури та засобів розвитку творчої компетентності майбутніх учителів стає вкрай актуальною проблемою педагогічної та вікової психології.

Ключові слова: творча компетентність, майбутній учитель, програма розвитку творчої компетентності.

Аннотация

Система современного отечественного образования обуславливает потребность в творческих, компетентных учителях, которые способны создавать образовательную среду для инновационной учебы и развития творчества учеников. Возникает необходимость развития у будущего учителя творческой компетентности как важного условия его успешной профессиональной деятельности. Проблема развития творческой личности является ключевой в нормативных документах в отрасли развития национального высшего образования, в частности, Национальной доктрине развития образования Украины в ХХІ веке, и др. Именно поэтому раскрытие психологического содержания, структуры и средств развития творческой компетентности будущих учителей становится крайне актуальной проблемой педагогической и возрастной психологии.

Ключевые слова: творческая компетентность, будущий учитель, программа развития творческой компетентности.

Постановка проблеми. Процес становлення національної школи України характеризується інтенсивним пошуком таких психолого-педагогічних систем, які максимально сприяли б формуванню активної, творчої особистості, здатної до самостійної регуляції власної життєдіяльності. Ця проблема вважається однією з найактуальніших для психолого-педагогічної науки, вузівської та шкільної практики.

Аналіз досліджень з проблеми. Вивченню проблеми розвитку творчої особистості майбутніх учителів сприяють: генетико-моделюючий метод вивчення цілісної особистості, яка саморозвивається (С.Д. Максименко) [4]; теоретична модель творчої особистості (В.О. Моляко) [5]; дослідження творчості вчителя у багатовимірній концепції особистості (В.Ф. Моргун) [6]; етапи розвитку творчості (В.В. Клименко) [3]; аналіз соціально-психологічних чинників розуміння та інтерпретації особистого досвіду (Н.В. [Чепелева](#)) [9]; розгляд психологічних аспектів гуманізації освіти (Г.О. Балл) [1]; використання теоретичної моделі та завдань підготовки творчого вчителя (С.О. Сисоєва) [7] та ін.

Важливе місце у розкритті компетентнісного підходу до навчально-виховного процесу в системі вищої та загальної середньої освіти належить працям, що розглядають: особливості розвитку творчої компетентності викладача вищого навчального закладу (Т.Ф. Волобуєва) [2]; становлення і розвиток творчої компетентності майбутнього вчителя (О.В. Тутолмін) [8] та ін.

Незважаючи на значну кількість досліджень із розвитку творчості особистості, проблема творчої компетентності майбутнього вчителя залишається недостатньо розробленою і потребує створення цілісної системи психолого-педагогічних засобів з розвитку професійної компетентності для досягнення її творчого рівня.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі проблеми творчої компетентності майбутніх учителів та розкритті розробленої нами програми, на основі визначених психолого-педагогічних засобів її розвитку в навчальній діяльності.

Основний матеріал дослідження. Під творчою компетентністю майбутнього вчителя, ми розуміємо найвищий рівень розвитку професійної компетентності, коли людина здійснює професійну діяльність на творчій основі стабільно і неперервно.

Структура розвитку творчої компетентності майбутнього вчителя базується на основних структурних компонентах професійної компетентності: особистісно-розвивальному; діяльнісно-розвивальному; комунікативному; фаховому; опануванні досвіду. Показниками досягнення творчої компетентності є ціннісно-педагогічна, мотиваційна, психолого-педагогічна, організаційна, методична, дидактична, інформаційна компетенції, вербально-комунікативна, вербально-когнітивна, компетенція самовдосконалення, понятійне та творче мислення.

На основі визначених показників, критеріїв, психологічних та педагогічних засобів розроблено зміст та основні етапи розвитку творчої компетентності майбутніх учителів у навчально-виховному процесі.

Розвиток творчої компетентності майбутніх учителів має здійснюватися на основі підготовчого, діагностичного та розвивального етапів. Розвивальний етап повинен забезпечуватися психолого-педагогічними засобами у навчально-виховному процесі ВНЗ: а) психологічні: розвиток творчого мислення; прагнення до самовдосконалення; розвиток педагогічного спілкування вчителя як творчого процесу; мотивація до самостійного творчого опрацювання матеріалу; розвиток творчих здібностей у діяльності; розвиток фахової підготовки, понятійного мислення; б) педагогічні: організація навчальної діяльності, у ході якої студенти реалізують себе як творчі особистості; забезпечення конструктивного постійного зворотного зв'язку; встановлення партнерського педагогічного спілкування; забезпечення мотивації до дослідницької діяльності, активності та креативності під час занять; організація навчального процесу; діяльності, активності та креативності під час занять; організація навчального процесу з метою більш глибокого оволодіння студентами навчальним матеріалом.

На основі визначених тенденцій створено програму розвитку творчої компетентності майбутніх учителів. Метою програми є розвиток визначених показників розвитку творчої компетентності майбутніх учителів. Завдання програми – це розвиток показників компонентів професійної компетентності: особистісно-розвивального; діяльнісно-розвивального; комунікативного; фахового; компоненту опанування досвіду.

Авторська програма передбачає створення спеціального навчально-виховного середовища у процесі підготовки вчителів у ВНЗ з наступними характеристиками: а) установка на особистісно-розвивальний компонент (ціннісно-педагогічна, мотиваційна компетенції); б) установка на діяльнісно-розвивальний компонент творчої компетентності (психолого-педагогічна, організаційна, методична компетенції); в) формування та розвиток педагогічного спілкування як творчого процесу на основі вербально-комунікативної, вербально-когнітивної компетенцій; д) установка на фахове зростання на основі дидактичної, інформаційної компетенції, понятійного мислення; д) поглиблення опанування педагогічного досвіду (розвиток творчого мислення, компетенції самовдосконалення).

Важливою для ефективного впровадження програми є інтеграція психолого-педагогічних засобів у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу.

Організаційно-методичними умовами сприяння розвитку творчої компетентності майбутніх учителів, які забезпечує програма, є:

- організація навчальної діяльності, у ході якої студенти реалізують себе як творчі особистості;
- забезпечення конструктивного постійного зворотного зв'язку;
- встановлення партнерського педагогічного спілкування;
- забезпечення мотивації до дослідницької діяльності, активності та креативності під час занять.

Основні психологічні умови розвитку творчої компетентності майбутніх учителів, передбачені програмою, включають: особливості структури

педагогічної діяльності; саморегуляцію; педагогічну активність; готовність до професійної творчості.

Структурно програму розвитку творчої компетентності майбутніх учителів поділено на блоки (табл. 1).

З таблиці 1 зрозуміло, що програма складається із сукупності блоків, які представлені психолого-педагогічними засобами, спрямованими на розвиток готовності до адекватного і повного пізнання власних творчих можливостей та педагогічної творчості. Програма передбачає забезпечення психологічних умов та чинників, що активізують творчу, пізнавальну діяльність студентів. Майбутні вчителі осмислюють уявлення, що склалися про себе та інших. Учасники програми отримують інформацію про те, як вони виглядають в очах інших людей; як їх дії та вчинки сприймаються іншими. Доцільним є проведення блоків програми під час кураторських занять зі студентами, під час навчальних занять з фаху та вивчення окремих спецкурсів «Психологія творчості», «Педагогічна психологія», «Методика викладання психології» та ін.

Таблиця 1

Програма розвитку творчої компетентності майбутніх учителів

№ блоку	Назва блоку	Основні психолого-педагогічні засоби
1.	Розвиток професійних цінностей і мотивів творчої діяльності	1. Вступне слово ведучого. 2. Вироблення та прийняття правил роботи. 3. Вправа «Мотивація самостійного творчого пошуку». 4. Ділова гра «Я та мої професійні цінності». 5. Дидактичне завдання «Креативний репортер». 6. Підведення підсумків.
2.	Оволодіння організаційно-методичною базою	1. Вступне слово ведучого. 2. Вироблення та прийняття правил роботи. 3. Вправа «Вольові зусилля та творча діяльність особистості». 4. Вправа «Банк ідей – я володію творчими здібностями». 5. Дидактичне завдання «Творчі припущення». 6. Підведення підсумків.

3.	Оволодіння педагогічним спілкуванням	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вступне слово ведучого. 2. Вироблення та прийняття правил роботи. 3. Вправа «Діалогічне спілкування майбутнього вчителя». 4. Вправа «Банк ідей – я хороший співрозмовник». 5. Дидактичне завдання «Креативний репортер». 6. Підведення підсумків.
4.	Оволодіння змістовими поняттями	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вступне слово ведучого. 2. Вироблення та прийняття правил роботи. 3. Вправа «Розвиток фахової підготовки». 4. Вправа «Поясни поняття». 5. Рубрика «Чи знаєте, Ви, що...?». 6. Підведення підсумків.
5.	Набуття досвіду педагогічної діяльності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Вступне слово ведучого. 2. Вироблення та прийняття правил роботи. 3. Ділова гра «Розвиток творчого мислення». 4. Вправа «Банк ідей – я самовдосконалююся». 5. Дидактичне завдання «Текст для творчого аналізу». 6. Підведення підсумків.

Розглянемо особливості складових блоків авторської програми.

Блок №1. «Розвиток професійних цінностей і мотивів творчої діяльності» розрахований на розвиток показників особистісно-розвивального компоненту професійної компетентності майбутніх учителів. Його зміст передбачає мотивацію студентів до творчої педагогічної діяльності та розвиток професійних цінностей. Обов'язковим є проведення всіх складових блоку програми, що інтегрують в собі психолого-педагогічні засоби.

Блок №2. «Оволодіння організаційно-методичною базою». Забезпечує розвиток показників діяльнісно-розвивального компоненту професійної компетентності. Формує вміння висловлювати нові, нестандартні ідеї, прагнення використовувати інноваційні засоби, вдало поєднувати логіку з інтуїцією.

Блок №3. «Оволодіння педагогічним спілкуванням» розрахований на розвиток показників комунікативного компоненту професійної компетентності майбутніх учителів. Його зміст спонукає майбутніх учителів до активного педагогічного спілкування, ефективної діалогічної взаємодії.

Блок №4. «Оволодіння змістовими поняттями» Забезпечує розвиток показників фахового компоненту професійної компетентності майбутніх

учителів. Його зміст передбачає формування вміння надавати завершеного вигляду своїм ідеям, відстоювати власну думку, наводячи конкретні приклади, систематизувати, узагальнювати матеріал, робити змістовні висновки.

Блок №5. «Набуття досвіду педагогічної діяльності» розрахований на розвиток показників компоненту професійної компетентності опанування досвіду майбутніх учителів. Його зміст спонукає майбутніх учителів чітко формулювати визначення наукових понять, наводити максимальну кількість їх значень, творчо аналізувати зміст предмету, постійно самовдосконалюватися.

Важливою складовою кожного блоку авторської програми є комплекс тренінгових вправ, який передбачає забезпечення психологічних умов, що активізують творчу, пізнавальну діяльність студентів. Темі тренінгових вправ: «Мотивація самостійного творчого пошуку»; «Вольові зусилля та творча діяльність особистості»; «Банк ідей – я володію творчими здібностями»; «Діалогічне спілкування майбутнього вчителя»; «Банк ідей – я хороший співрозмовник»; «Розвиток фахової підготовки вчителя»; «Поясни поняття»; «Розвиток творчого мислення»; «Банк ідей – я самовдосконалююся».

Кожна з пропонованих тренінгових вправ передбачає:

- 4) необхідний час: в залежності від педагогічної ситуації;
- 5) матеріали: папір, олівець чи ручка, дошка, крейда;
- 6) вироблення та прийняття правил роботи (орієнтовні правила: кожен із учасників висловлює власну думку, наводить приклади із власного досвіду);
- 7) очікування учасників: на папері учасники пишуть свої очікування від тренінгу, зачитують і прикріплюють на плакаті або очікування пишуть на дошці;
- 8) принципи успішної організації тренінгової вправи: активності учасників тренінгу; мотивації до творчої діяльності; креативності; постійного зворотного зв'язку; активізації дослідницької позиції учасників; оптимізації пізнавальних процесів; партнерського спілкування.

Розглянемо зміст деяких з них.

Тренінгова вправа «Мотивація самостійного творчого пошуку».

Мета: створити психологічні умови для розвитку мотиваційної

компетенції – показника розвитку творчої компетентності майбутніх учителів.

Дайте відповіді на питання:

1) Назвіть найголовніші фактори, що мотивують вас до творчості у навчально-виховному процесі.

2) Які чинники «блокують» Вашу творчість у навчальному процесі? Чому?

3) Чи існує необхідність майбутньому вчителю постійно перебувати у творчому пошуку?

4) У Вас, особисто, сформована позитивна стійка мотивація до процесу навчання?

5) Чи знаєте, Ви, приклади негативної мотивації до майбутньої творчої діяльності серед Ваших однокурсників? Чим вона обумовлена?

6) Мотивація теперішнього. Яку роль вона відіграє у Вашій підготовці як майбутнього фахівця?

7) Мотивація майбутнього. Яку роль відіграє вона у Вашій підготовці як майбутнього фахівця?

8) Існують змістові якості мотивів, пов'язані з характером навчальної діяльності (усвідомленість, самостійність, узагальненість, дієвість, домінування в загальній структурі мотивацій, ступінь поширення на декілька навчальних предметів); які з них домінують у Вас?

9) Існують динамічні якості мотивів, пов'язані з психофізіологічними особливостями людини (стійкість мотиву, його сила й вираженість, здатність переключитися з одного мотиву на інший, емоційне забарвлення мотивів). А які особливості характерні для Вас?

Підведення підсумків. Кожен із учасників висловлює думку про результативність тренінгу щодо особистих очікувань.

Тренінгова вправа «Розвиток фахової підготовки».

Мета: створити психологічні умови для розвитку спрямованості майбутніх учителів на предметну (фахову) працю на творчому рівні.

Поясніть зміст умови:

Система засобів активізації навчання студентів забезпечує організацію навчання мотивуючого, цілеспрямованого процесу, якщо вона:

- збуджує і розвиває внутрішні мотиви навчання студентів на всіх його етапах;
- стимулює механізм орієнтування студентів, що забезпечує цілеспрямованість та планування попередньої діяльності з фаху;
- забезпечує формування навчальних та інтелектуальних умінь майбутніх учителів;
- стимулює до володіння основними фаховими поняттями;
- забезпечує самооцінку навчально-пізнавальної діяльності на основі самоконтролю.

Чи забезпечуються всі ці умови для Вас у навчально-виховному процесі?

Підведення підсумків. Кожен із учасників висловлює думку про результативність тренінгової вправи щодо особистих очікувань.

Тренінгова вправа «Банк ідей – я володію творчими здібностями».

Мета: створити психологічні умови для розвитку творчої компетентності майбутніх учителів, а саме, забезпечити відповідний рівень показників особистісно-розвивального компоненту.

Дайте відповіді на питання:

- 1) Як особисто Ви, як майбутній учитель, розумієте зміст поняття «творча компетентність»?
- 2) Як Ви вважаєте, чи достатньо часто вирішуєте творчі завдання у навчально-виховному процесі? Наведіть приклад.
- 3) Пригадайте педагогічну ситуацію, в якій Ви найбільш вдало творчо розв'язали завдання? Чому так сталося?
- 4) Пригадайте педагогічну ситуацію, в якій була найбільш невдала спроба творчо вирішити завдання?
- 5) Що розвиває Вашу педагогічну творчість?
- 6) Що заважає Вам творчо мислити?
- 7) Чи можете Ви творчо мислити під примусом?
- 8) Ви творчо компетентна особистість? Якщо так, то чому?

9) Чи вважаєте Ви себе психологічно готовими до творчої педагогічної діяльності?

Підведення підсумків. Кожен із учасників висловлює думку про результативність тренінгу щодо особистих очікувань [10, с. 190, 194].

Висновки та перспективи дослідження. Отже, можливості розвитку творчої компетентності майбутніх учителів полягають у створенні навчально-виховного середовища, що забезпечує специфічні психолого-педагогічні засоби, які сприяють інтеграції компетенцій у творчу компетентність. Найбільший потенціал для створення такого середовища має система «навчально-виховний процес у ВНЗ – психологічна та педагогічна практика у ЗНЗ», в межах якої здійснюється підготовка майбутніх педагогів.

Програму розвитку творчої компетентності майбутніх учителів запроваджено у навчальний процес Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (довідка № 2988/01-30/26 від 07.06.2011 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (довідка № 01-379 від 23.05.2011 р.), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 06/1042 від 09.06.2011), Криворізького державного педагогічного університету (довідка № 29-381 від 9.06.2011 р.), Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М.В. Остроградського (довідка № 800 від 06.06.2011 р.) та ін.

Наше дослідження не вичерпує всіх аспектів розвитку творчої компетентності майбутніх учителів. Воно може бути продовжене у напрямку пошуку, розробки програми розвитку творчої компетентності вчителів-початківців та вчителів-ветеранів; удосконалення шляхів, методів оптимізації розвитку творчої компетентності майбутніх учителів з урахуванням порівняльного аналізу особливостей творчої компетентності майбутніх учителів різних спеціальностей.

Summary

The system of modern home education stipulates a requirement in creative, competent teachers that is able to create an educational environment for innovative studies and development of

work of students. There is a necessity of development for the future teacher of creative competence as an important condition for his successful professional activity. A problem of development of creative personality is key in normative documents in industry of development of national higher community, in particular, to the National doctrine of development of formation of Ukraine in XXI century, and other. For this reason opening of psychological maintenance, structure and facilities of development of creative competence of future teachers becomes the extremely issue of the day of pedagogical and age-old psychology.

Key words: creative competence, future teacher, program of development of creative competence.

Список використаних джерел:

1. Балл Г. О. Психологічні аспекти гуманізації освіти : кн. для вчителя / Г. О. Балл. – К. ; Рівне, 1996. – 128 с.
2. Волобуєва О. Ф. Творча компетентність викладача вищої школи: психологічний аспект [Електронний ресурс] / О. Ф. Волобуєва // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України: електрон. наук. фах. вид. / гол. ред. І. О. Грязнов - Хмельцький, 2011. - Вип. 4. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/ejournals/Vnadps/2011_4/11vofspa.pdf.
3. Клименко В. В. Етапи розвитку творчості / В. В. Клименко // Психологічна газета. – 2007. – № 2. – С. 24–29.
4. Максименко С. Д. Психологія особистості / С. Д. Максименко. – К. : Вид-во ТОВ «КММ», 2007. – 296 с.
5. Моляко В. О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема / В. О. Моляко // Обдарована дитина. – 2005. – № 6. – С. 2–9.
6. Моргун В. Ф. Інтедифія освіти : Психолого-педагогічні основи інтеграції та диференціації (інтедифії) навчання на прикладі шкільного циклу природничих дисциплін / В. Ф. Моргун. – Полтава : Наук. зміна, 1996. – 78 с.
7. Сисоєва С. О. До проблеми організації творчої навчальної діяльності учнів / С. О. Сисоєва // Обдарована дитина. – 2001. – № 8. – С. 2–8.
8. Тутолмин А. В. Становление и развитие творческой компетентности будущего учителя (на основе системного подхода) : автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / А. В. Тутолмин ; Чуваш. гос. пед. ун-т. – Чебоксары, 2009. – 42 с.
9. Чепелєва Н. В. Діалог як механізм творчості / Н. В. Чепелєва // Обдарована дитина. – 2007. – № 7. – С. 4–10.
10. Яланська С. П. Психологічні засади розвитку творчості майбутніх учителів біологічних дисциплін: теорія і практика : [монографія] / С. П. Яланська ; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка – Полтава, 2010. – 374 с.